

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.2.673

UDK 821.163.42'373.7

Primljeno: 21. 06. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Marija Malnar Jurišić

PTICE U KAJKAVSKOJ FRAZELOGIJI

U radu će se prikazati frazemi kajkavskoga narječja čije su sastavnice nazivi ptica. U frazeološkome je korpusu, naime, dosad utvrđeno postojanje raznolikih sastavnica s nazivima životinja, pa tako i ornitonima. Dio njih dijelom je internacionalne frazeologije, dok su neki od njih potvrđeni samo u pojedinom narječju ili govoru. Osobita će se pozornost usmjeriti na one koji su se u okviru kajkavske frazeologije pokazali najfrekventnijima, ali istaknut će se i neki koji se smatraju rijetko ovjerenima. Promatrat će se zastupljenost navedenih frazema i u hrvatskome jeziku u cjelini te će se nastojati utvrditi motiviranost njihova nastanka. Građa za analizu ekscerpirala se iz postojeće literature, a dijelom je prikupljena terenskim istraživanjem. Na taj je način omogućeno donošenje zaključaka o različitim spektrima značenja koja su utvrđena (npr. odnos fizičko – psihičko), a pokazala se i razgranatija simbolika pojedinih ornitonima u dijalektnoj frazeologiji, nerijetko upravo onih koji su karakteristični za pojedinu regiju ili za životnu stvarnost govornika određenoga područja.

Ključne riječi: frazeologija; kajkavsko narječje; ornitonimi; simbolika

1. UVOD

Dosadašnja su istraživanja hrvatske frazeologije pokazala veliku brojnost frazema s animalističkom sastavnicom. Nerijetko tako, na razini hrvatskoga jezika u cjelini, danas ovjeravamo različite nazive životinja u frazemima različita značenja, pri čemu možemo uočavati kakvu simboliku pojedina životinja nosi u životu čovjeka i kako se ona percipira u ljudskoj stvarnosti.

Ovim se radom, na temelju objavljene građe te, dijelom, usmjerenim ispitivanjem¹, nastojalo utvrditi koji su ornitonimi najčešće zastupljeni u govorima kajkavskoga narječja hrvatskoga jezika² i kakva se značenja tim frazemima izriču. Usto, zahvaljujući sve intenzivnijim istraživanjima dijalektne frazeologije, danas ovjeravamo frazeme karakteristične za uže govorno područje ili regiju, te se ovdje izdvajaju i pojedini primjeri upravo tih frazema. Valja, pritom, istaknuti da je u radu frazem shvaćen u širem smislu (usp. npr. i Menac-Mihalić 2005; Maresić i Menac-Mihalić 2008; Menac-Mihalić i Menac 2011) te se ovdje donose i neke sveze poput poslovice (npr. *sakī ftič nek svuōjē perjē nuōsī*³). Napominjemo i da za potrebe ovoga rada nisu analizirane sastavnice kojima se imenuju dijelovi ptičjega tijela ili građe (npr. *kljun, pero* i sl.).

2. ANALIZA I RASPRAVA

2.1. Sve počinje od (*p*)*tice*

U kajkavskoj su frazeologiji u cjelini ovjereni frazemi s hiperonimskom sastavnicom *ptica*, tj. njezinom dijalektnom inačicom npr. *tica, tič, teč, ftič, xtič*. Frazeomom s navedenim sastavnicama u kajkavskim se govorima iskazuje značenje ‘malo jesti’ (npr. *Jēdeš kāk ftič* (Bak)., *Nē čūdo kaj ĩjē sūxa – am jē kak ftič* (SM)., *Jē kaj tič, nē ny čūdo kaj je sūxy kaj trēska* (SĐ)., *Pājou jē ko tēč, xēdu māu* (Tr). *Jēiš ko tēč* (Tr).), što je ovjereno i u drugim, nekajkavskim hrvatskim govorima (usp. npr. Menac-Mihalić 2005; Menac-Mihalić i Menac 2011), a i izvan hrvatskoga jezika (usp. npr.

1 Građa ekscerpirana iz literature (rječnici, diplomski radovi) poslužila je kao predložak za usmjereni ispitivanje izvornih govornika u govorima Bednje, Ludbrega i Svetog Đurđa te, dijelom, Tršća. Ovim putem zahvaljujem dr. sc. Aniti Celinić (Bednja) i doc. dr. sc. Joži Horvatu (Ludbreg, Sveti Đurđ) na prikupljenoj i ustupljenoj građi.

2 Kajkavski se u Republici Hrvatskoj govori na njezinu sjeverozapadu i u Gorskom kotaru (više o tome v. u npr. Brozović 1997; Celinić 2020; Lončarić 1996).

3 Dijalektoški znakovi pripremljeni su pomoću sustava za unošenje ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), koji je u Znanstvenoistraživačkom centru SAZU-a u Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvio Peter Weiss.

Fink Arsovski 2006; Menac i dr. 2011; Vrgoč i Fink Arsovski 2008). Navedena se sastavnica može pojaviti i u liku umanjenice, čime se dodatno naglašava samo značenje (*Tòk mùle jìe kok ftêiček* (Bd)., *Bìla je bêtěžna, jìela je kàk xtičica* (Hr), *Kàk se bò zdèblala ak jè kaj ftičica* (SM)?, *Jèiš màu ko tiček* (Ča).). Poticajni impuls za nastanak spomenutoga frazema razvidan je i posredno motiviran veličinom ptice, što se može razaznati i iz frazema u primjerima *Dròben kàk tiček* (Bak)., *Màjxen je ko tèt* (Tr)., *Se dràbon ku tèt* (Pr). Na tom tragu pratimo i nastanak frazema ovjerenog u primjerima *Něsem se tò od nê nãdàla. – A znãš kàk je, mãli tič vèliki krič* (Vrb)., *Němaž ga kàj vidèti, ał ga čujesh na kılomìetèr – màlji ftič, vèlki krič* (SM)., *Màli tič, vèliki krič* (Or)., značenja ‘sitan, ali glasan’. Široko ovjerenim frazemom *noćna ptica*, koji je zabilježen i u HFR⁴-u i u RHAF⁵-u upućuje se na ‘osobu koja noći provodi u društvu, izvan kuće’ (*Mìle nòči ga nê dõma, prãva je nòčna ptica (tica)* (Vrb)., *Òn je noćni tič* (Ses)., *Òn je nòčna ftica* (SM).), ali i na osobu koja radi noću, o čemu svjedoči i primjer iz Svetoga Đurđa – *Jò sam ty nòčny tič, nàjrãjšy pò nòčy dèlam*. Slika zajedništva koja proizlazi iz života u jatu motivacijom je nastanka frazema u širem smislu koji nosi značenje ‘čovjek se uvijek vraća svojim, u svoj zavičaj’, koji pronalazimo u primjerima *Sàka ptica (tica) lèti svòjem jàtu, tàk bò na kràju i òn* (Vrb)., *Sàka tica svòjamu jàtu leti* (Or)., ali i frazema *saki tič ide k svojem jatu* značenja ‘drži se tko onih koji su mu bliski, pomaže onima koji su mu bliski’ (*Sàki tič idè k svòjemu jàtu* (Ses).). Na čovjeka se u frazeološkome korpusu prenosi i slika ptice kao potpuno slobodne životinje, što se iščitava iz frazema ovjerenih potvrdoma *Jà sem kàk tič na gràni* (Ses)., *Òn je kàk tič na nèbu* (Ses)., *Živì kok ftič ne svèrži* (Bd)., a motivacijom je i ptičji pjev ili glasanje koje se prenosi na čovjekovo zviždanje (*Frãncek je fùčkal kaj ftič* (SM).) ili pjevanje (*Xãnzèv vùjča je popèval kaj ftič* (SM)., *Jòko je fájna, a popèva kaj ftičica – mìlina jo je i glèdati i poslùšati* (SM)., *Tòk líepe pepièvo kok ftèiček* (Bd)., *Tàg ga je lèpu paslùšat, papèiva ko tiček* (Tr).). U paremiološki fond uvrštavamo potvrde koje oprimjeruju značenje ‘svinjetina je kudikamo bolja od mesa peradi’ – *Něma ptice nat prasice, nèk rèčè štè kèj òčè* (Vrb)., *Nèkoji se fòljiò kak se zdràvo xròniò – jèdò sàmo plètiò i pùretiò. Ak se mènè pita: nè(n)ga ftice dò prasice* (SM). Navedeni je izraz uz ostalo motiviran i rimom, zbog čega je njegov prijenos iz sustava u sustav olakšan te je poznat i šire (npr. Senj – *nìma/něma tice do prasice*⁶). S druge strane, regionalno obilježenom smatramo potvrdu **koja tica rano popeva, kesneše se v gnezdo posere** (*Kòja ptica (tica) ràne*

4 HFR = Hrvatski frazeološki rječnik 2014.

5 RHAF = Rječnik hrvatskih animalističkih frazema 2017.

6 Zahvaljujem dr. sc. Martini Bašić na usmenoj potvrdi.

popêva, kešněšę sę v gnęzde posęřę.), ovjerenu u križevačko-podravskome govoru Vrbovca, a u međimurskome govoru Svete Marije ovjeravamo i primjere **sakij ftič nęk sv^uoję perję n^uosij** ‘svatko neka radi svoj posao’ (*Tak sę řęklō: sakij ftič nęk sv^uoję pęřję n^uosij.*) te **slab ję ftič koj nęmrę sv^uoję perję n^uositij** ‘slab je onaj koji ne može svoje obveze izvršavati’ (*Slab ję ftič koj nęmrę sv^uoję pęřję n^uositij.*)⁷.

2.2. Od goluba do žune – raznolikost ptičjega svijeta kod kajkavaca

U korpusu ekscerpiranom za potrebe ovoga istraživanja brojnošću unutar frazeoloških ovjera izdvojile su se neke ornitonimske sastavnice. Pokazalo se tako da su u kajkavskome narječju u cjelini najfrekventniji *golub, kokoš/kvočka, guska, pura* i *vrana*, dok su u manjemu broju primjera ovjereni npr. *futač, svraka, vrabac, žuna*. Dio građe, što potvrđuju primjeri, karakterističan je za hrvatski jezik u cjelini, dok se dio odnosi isključivo na kajkavsko područje ili, pak, njegov manji dio.

2.2.1. Golub

Golub je životinja uz koju se u frazeologiji, zbog njegova načina života i činjenice da golubovi žive u jatu, veže slika složnosti i ljubavi, što je ovjereno i u širem kajkavskom fondu (*Ōnda so si kāk golūbi, nīkam jęđęn bez drugōga* (Ses)., *Živitę kāk dvā golūba, jęđęn dān jęđęn lęti s ižę, drūgi dān drūgi* (Klo)., *Īmajō sę rāt kāj dvā gōlubi (gōluba)* (Pet)., *Ōni živęjo kāk dvā golūba, nįgda sę nę svāde* (Ses)., *Nāvęk su živęli kak dvā golōbi* (Vrb)., *Kāj nįm ję lępō! Živido kaj g^uōlobij* (SM)., *Dok sō biļij mlōdij, vęk sō sę svādijij, a vę živido kaj dvō g^uōlobij* (SM)., *Vęč tridęstij lęt živido kaj g^uōlobękij* (SM)., *Bās jym je lępō, žyvijō kaj dvō gōlōby* (Ldb)., *Peglāj, tōk su si rōdi kōj gelōubeki* (Bd)!, *Sō ku galōpčeki* (Pr)., *Ževijo lępu ku dvā gōlubica* (Pr)., *Īmaštę sę rādi ko dvā golupčeka* (Ča)., *Ūani dvā živjo ko dvā gauōpčke* (Tr).). Frazem **živjeti kao golubovi (dva goluba, golub i golubica)** bilježi i HFR (2014: 154) i RHAF (2017: 42, 43), čime se potvrđuje njegova široka upotreba u hrvatskome jeziku, a postoji i u npr. slovenskome, poljskome, češkome (usp. Fink Arsovski 2006). Široko je ovjeren i frazem **kao posrani (usrani) golub** koji oprimjerujemo potvrdama iz kajkavskoga narječja (*Ponāšaš sę kāk pōsran gōluḅ* (Klo)., *Držij sę kāk (kō) pōsran gōluḅ* (Ses)., *Bići kāk pōsran gōlup* (Vir)., *Dęj nękaj ręčij, nāj sę držātij kak p^uōsrani g^uōlop* (SM)!, *bići (držāti se) kāk pōsrōni gōlop* (Sud), *Deržij sa kok pęsruni gelōup* (Bd).).

⁷ U slovenskome jeziku ovjereno *Malo vreden ptič, ki ne more sam nositi svojega perja* i *Vsak bolan ptič svoje perje nese* (URL1).

U ekscerpiranom je grafi zabilježen i frazem koji je motiviran slikom divljega goluba kao delicije, a znači ‘dobiva, ostvaruje *tko što* bez truda i muke’ – **pečeni golubi v zube lete komu**⁸ (*Nę bõdõ mu pečęni golõbi v zõbę lęteļi pa zõtę nę mõra niš delāti: V Nęmačkę nę lęte pečęni golõbi v zõbę* (Vrb!), *Kaj mišļiš da v Nęmačkļi pečęni g^olõbi v zõbę lętidõ* (SM)?, *Męisļiš do ti tũm bõuju pečani gelõubi letēli v zõuba* (Bd)?).

2.2.2. Kokoš/kvočka

Uz kokoš se u frazeologiji vežu negativne konotacije, između ostaloga i one koje se odnose na umnu ograničenost, uglavnom osoba ženskoga spola (usp. i Vidović Bolt 2011), a što oprimjerujemo kajkavskim potvrdama iz križevačko-podravskih govora (*Glõpa (ko) kõkoš* (Križ), *Glõpa si ko kõkoš* (Vrb.) i zagorskoga govora Hromca (*Točnę mās pāmęt kāk kakuõš.*). Ponašanje te životinje motiviralo je nastanak niza frazema koji se primjenjuju na čovjeka, poput frazema **biti (držati se) kak pofurjena (pokisla) kokoš** ‘jadno, tužno izgledati’ koji je potvrđen u podravskim govorima (*Sę dřiži kāj pokisla kõkoš* (Raš), *Si kāj pokisla kõkoš* (Raš), *Drži sę kāk pofurjēna kõkoš* (Ses), gdje bilježimo i frazem **nameščati se (mezoljiti se) kak kokoš {na jajce, jajca}** ‘neprestano se micati, namještati, ne moći naći sebi mjesta, vrpolti se’ (*Namęščaš sę kāk kõkoš na jājcima* (Bak), *Męzõļi sę kāk kõkoš na jājčę* (Ses), *Namęščaš sę kāk kõkoš na jājca* (Ses), *Dęj sę primęri, namęščaš sę kak kõkoš* (Vrb)). Rani odlazak na počinak izriče se široko ovjerenim frazemom **ići spavati s kokošima** (usp. i HFR 2014: 223; RHAF 2017: 63; Vrgoč i Fink Arsovski 2008: 324) (*Mõraš iti s kokõšima spāt* (Klo), *Īdę spāt s kokošām* (Ses), *Īti s kõkõšāmi spāt* (Vir), *Tęk ję õsem vūr, pa kęj tĩ idęš, s kokõši spāt* (Vrb), *Tęk ję õsem vūr, a tĩ vęč spiš, zbĩļa idęš s kokõšmi spāt* (Vrb), *K nõj nęmreš dõjtĩ vęčęr f sęlo, õna s kõkõšmi idę spõt* (SM), *Ūn vam ję vęč f põstel’y, znõte da idę spõt s kõkošamy* (Ldb), *Kõk ję šũ rānu spāt, s kakušme na pa rĩt* (Tr), *Jęšt grin spāt s kakušme* (Pr), *Zaklučali sõ sę, idõ s kokušijāmi spāt* (Đur), *K ā ĩ dęš s kakaš ā mi spāt* (Hr)?), dok je kokošja potreba za spavanjem na povišenom mjestu i slika kokoši koja tone u san motivirala nastanak lokalno obilježenoga frazema ovjerenoga u goranskome govoru Tršća – **ko kakuš na rante ję kedu** ‘pospan je *tko*’ (*Dręimļę ko kakuš na rānte.*, *Pāsipan ję ko kakuš na rānte.*). U svim je hrvatskim narječjima ovjeren i frazem značenja ‘slučajno pogoditi,

8 Frazem ovjeren i u drugim jezicima, npr. njemačkome, o čemu vidi i Keber (1996), u hrvatskome i u inačici *pečeni golubovi lete (ulijeću) u usta komu* (usp. RHAF 2017: 42), a i s inačicom *pilčić – pečeni pilčić padaju u usta komu* (usp. RHAF 2017: 146) koja je ovjerenoga i u slovenskome – *Pečena piščeta nikomur sama v usta ne lete* (usp. Keber 1996: 36 i URL2) uz *pečene piške letajo komu v usta* (Keber 2011: 705). O slovenskoj inačici s hiperonimom *ptica – pečene ptice nikomur same ne priletijo v usta* v. i Babič (2023: 160).

naći' (usp. npr. Menac-Mihalić 2005: 198; Menac-Mihalić i Menac 2011: 82), a kajkavske su potvrde *Nãvøk nãjđeš kãk čorãva kòkoš zřno* (Klo), *Nãšel si tò kãj čòrava kòkoš zřno* (Pet), *I čorãva kòkoš nãjđe zřno* (Ses), *Īmeļi su sręęę z nõvu mašinu, namerĩli su sę kãk i slępa kòkoš na zřne* (Vrb), *Bãš sęm nalętęla, piknolã sęm kak čorãva kòkoš zřno* (Đur). Slab se vid, slabo primjećivanje izražava frazemom **biti kak čorava kokoš** koji je zabilježen u križevačko-podravskome govoru Velikih Raščana (*Si čòrava kãj kòkoš*), govoru Sudovčine (*bĩti kãk čòrava (slępa) kòkoš*) te u govorima čabarskoga područja (*Sę sę ne neš uãzre, sę je ko čurava kãkuš* (Tr), *Jęsęen pa neš muãren dãbit, šãn ku cùrava kãkuš* (Pr)). Istom je slikom motiviran i frazem značenja 'ne gledati kuda se ide', a koji bilježimo u primjerima *Īđe kãk čorãva kòkoš* (Ses), *Īti kãk čorãva kòkoš* (Vir), *Pãzi, em ĩđeš kak čorãva kòkoš* (Vrb), *Onĩ so silòm ĩšli kak čorãve kòkoši* (Đur), *Kãj ne gledĩš kòt xòdaš, ĩdeš kaj čòrava kòkoš* (Ldb). Usto što se ornitonimom *kokoš* upućuje na umnu ograničenost i ljudsko ponašanje, njime se opisuje i fizički izgled, npr. ćelavost (*Ofurdan si kãk kòkoš* (Bak), *Ofurdan si kãk kòkoš* (Ses)), ružnoća (*Tãk je lępa kaj kòkoš slępa* (SM)), raščupanost ili neuglednost (*Zglĩdaš ko oskùblęna kãkuš, kãj pa te sę je prętiu* (Tr)?, *Ko oskùblęna kãkuš se, mãreš sę pačjęsat* (Tr), *Nĩč đe saba ne deržĩ, tòk ja kok sfurdono kekũoš* (Bd)). Dio primjera potvrđuje prijenos fizičko → psihičko, u kojemu fizičke karakteristike oslikavaju stanje pojedinca, npr. umor, iscrpljenost (*Pogłęj jo kag zględi na krjò tjęna fkòjem đęla nõčno smęno – kaj krępana kòkoš* (SM), *Zględĩš kak krępana kòkoš* (Or)) ili tugu (*bĩti kãk pofurjena kòkoš* (Sud)). Posebno izdvajamo regionalno obilježen frazem ovjeren u međimurskome dijalektu, u govoru Svete Marije, **kòkošem sò sę piškĩ stisnolji** 'kokoši su prestale nesti jaja' (*Nęmamò jędno jãjce prę xĩzi – kòkošem sò sę piškĩ stisnolji*), a tamo je, kao i u križevačko-podravskim govorima, zabilježen i izraz značenja 'kada komu daš malo slobode, on si uzme još' (*Pũsti kòkoš v jòreš, đòjđe ĩ na slòk* (SM), *ãko pãstĩš kòkoš na jãreš i slòga sę prĩme* (Ses), *Kũpiļi su je grãdĩlišęę, a sãda bi õna štęla jòš i pęnęs za hĩzu. – Pũsti kòkoš v jãreš, ona ĩđe na slòk* (Vrb)). U govoru Bakovčica zabilježen je frazem značenja 'polako hodati' i u čijoj je strukturi sastavnica *gembica*, definirana kao 'mala kokoš' (*Hòdaš kãk gęmbica*).

Uz sastavnicu *kokoš* u frazeološkome fondu ovjeravamo i sastavnicu *kvočka* koja, između ostaloga, simbolizira (pretjeranu) brižnost (usp. i RHAf 2017: 86; Vidović Bolt 2011: 84; Jelaska 2014: 177) (*Bãka Jãna nas pãzi kãk kvòčka pĩščòkę* (Ses), *čũvati (pãziti) kòga kãk kvòčka pĩceke* (Sud), *Pãzi ne svã čãri kok kvũòčko ne pęšunca* (Bd)), što je ovjerenost i u drugim jezicima (usp. Fink Arsovski 2006: 223), a njome se mogu izraziti i dva suprotna značenja – vrpoljenje (*Namęščas sę kãk*

kvòčka na jājca (Klo.), *Mězòli sę kàk kvòčka na jājce* (Ses.), *Naměščati se kàk kvòčka bez jājec* (Vir.), *Naměščaš sę kak kvòčka na jājci* (Vrb.), *Bòdì vèč jěmpòt mìren. Naměščaš sę kak kvòčka* (SM.), *Kòj sa gñězdiš kok kvòčko ne jòjce* (Bd)?!) ili mirno, nepomično sjedenje (*Sědi ko kùkla na jējcax, ni na pamàknę sę* (Tr).). Valja spomenuti i primjere koji izražavaju dugotrajno sjedenje (*G'ěnj sę, nę kaj sědiš kak kvòčka* (SM.), *Dì'ělo čòka, a ti sědiš kaj kvòčka na jòjci* (SM.), *Káj ná bu debiua ke sědi ko kùkla na jējcax* (Tr).), a potvrda iz govora Đurđevca – *Sědi kak kvòčka na jājce v òtom stòlcu!* upućuje na njegovu kvalitetu ('udobno sjediti'). Poticajni impuls za nastanak frazema kojima se izražavaju značenja vezana uz semantičko polje *sjedenje* posve je jasan te proizlazi iz same definicije kvočke, tj. kokoši koja sjedi na jajima. Na tome tragu nastaje i frazem **držati se (biti) kak stara kvočka**, ovjeren u križevačko-podravskim govorima, koji uz tjelesnu (ne)aktivnost može nositi i značenje pokunjenosti, pričem ponovno pratimo preslikavanje fizičkoga na psihičko stanje pojedinca (*Dřziš sę kò stàra kvòčka* (Klo.), *Jěsi kàk stàra kvòčka* (Vir).).

Veća frekventnost sastavnice *kokoš* (i *kvočka*) u dijalektnoj frazeologiji, osobito onoj na kajkavskome području, svjedoči i o čovječjoj svakodnevicu i stvarnosti koja ga okružuje. Naime, upravo su realije iz okoline česti poticajni impulsi u stvaranju frazeologije, a ova je vrsta peradi ovdašnja najčešća domaća životinja.

2.2.3. Pijetao

Sastavnica *pijetao* (uz inačicu *kokot*, *pevec*) ovjerena je u malobrojnim frazemima i to onima kojima se iskazuje agresivno, ratoborno ponašanje⁹ (*Němoj sę zaletāvati kàk pěveç* (Klo.), *Zaletāvati se kàk pěvec* (Vir.), *Dòk sę rasřdi, zaletāva sę kak pěvec* (Vrb.), *zaletōvati (zabuxōvati) se kàk kòkot (pěvec)* (Sud), *zaletāvati sę kak pěveç* (Đur), *Dok sę rešřđi, tak ję kaj pěveç. Nęjrějši bi mi na glōvo sk'ōčil* (SM).), što je ovjerenost i izvan kajkavskoga područja (usp. npr. Menac-Mihalić 2005: 270; Menac-Mihalić i Menac 2011: 126). Izdvajamo još primjere prozirno motiviranoga sveto-marskoga frazema **dok pěveç jajce znesę** u značenju 'nikada' (*T'è p'ěnezež boš vídla dog pěveç jājce znesę.*) te frazema iz đurđevačkoga govora **zagotiti pěfca** 'pomokriti se' (*Stàni nęgde, pěfca mōram zagōtiti!*).

9 Takva je negativna slika pijetla ovjerena i šire te se u Europi vezuje uz srdžbu, provalu i sl. (usp. Chevalier i Gheerbrant 1987).

2.2.4. Pile

Sastavnica *pilić* (uz dijalektne inačice *picsek*, *pišće*, *peščanc*) u hrvatskome se jeziku veže uz osobu koja malo jede (usp. Vidović Bolt 2011: 84), što je ovjereno i u našoj građi (*jèsti kàk picsek* (Sud), *Màu jèjš ko pèščanc* (Tr).), a njome se upućuje i na bezrazložno čuđenje (*Čūdiš se ko picsek glīsti* (Križ)., *Sę čūdiš kàk picsek glīstę* (Raš)., *Čūditī se kàk picsek glīsti* (Vir)., *Nęmoj sę čūditi kàk piščę glīsti* (Klo)., *Čūdi sę kak picsek glīstī kaj ję Vęlka męša nę navęk istī dęn f tjęno* (SM).). Fizička je nestabilnost pileta motivirala nastanak frazema zabilježenoga u govoru Svete Marije **bitī gingavī kak picsek** ‘jedva stajati na nogama, nemati snage’ (*Dvō tjęnę ję nę m^uōgla nīkot nīkam – sàmo ję lęžōla. Vę sę tū ī tām stōnę, aļ ję gingava kak picsek.*), dok je u Đurđevcu ovjerena prozirno motivirana prijatnija **zagōtīti kak piščę** kōga (*Nāj sę z męnom igrāti, kak piščę tę zagōtim!*), čiju varijantu pronalazimo i u govoru Svetoga Đurđa (*Raščęxnōla bōm ga kaj piščę!*).

2.2.5. Guska

Ekscerpirana je građa potvrdila brojniju ovjerenost sastavnice *guska* u kajkavskoj frazeologiji, te su tako upravo za to područje karakteristični i frazemi koje ne bilježimo u drugim narječjima. Kao motivacija za njihov nastanak koriste se fizičke ili fiziološke značajke same guske, što iščitavamo iz ovjera u kojima se izravno ili neizravno ističe njezina veličina¹⁰ (*Nęmoj dębęloj gūski vrāt mǎzati* (Klo)., *Kāj bōš dębęlę gōskę rīt mǎzal* (Pet)?., *Nęmoj dębęli gūski rīt mazāti* (Ses)., *Dōjęš ^uōnoṃo kōj ima ī pręveč – mǎsnī gōskī rīt mastiš* (SM)., *Šōpļę ga kàk gūsku* (Ses)., *P^uōjęč tō kaj tję f tēnērō īl tę bōm šōpala kaj gōskō* (SM)., *Nę m ę šōpati k ā k gūsku* (Hr)!., *Pak imājo dōsti, nę bōm jā dębęlę gōskę rīt mǎzal* (Đur)!., *Al tī bōš y dǎle tōsty gōsky vrōta mōzala* (Ldb)?., *Zākaj jō šōpaš kaj gōskō* (SĐ)?!, *Mǎsne gōske nī trīeba rīti mǎzati* (Or)., *Nāj tūste gūske gōūt mōzoti* (Bd.) ili u kojima se upozorava na način njezina disanja (*Sipūčę kàk pētāna gūska* (Ses)., *Dok idę pō štęngaj, posōpļę kaj pręšōpana gōska* (SM).). Na kajkavskome je području ovjerena i sveza **neje za guske seno**¹¹ značenja ‘nije tko dorastao čemu, nije sve za svakoga’ (*Nę za gūskę sęno* (Ses)., *Mišļīli su nęgvi da bō mu tāj pōsęl dōbřę išęl, āļę nę za gōskę sęnę* (Vrb)., *nęje za gōske sęno* (Sud), *Nīę za gōske siēne* (Or)., *Nīę ze gūska siēne* (Bd).), koja u međimurskome dijalektu može imati fakultativni šaljivi dodatak (**neje za gōskę sęno {nīti**

10 Usp. i i RHAF 2017: 48.

11 O frazemu *razumjeti se* u što kao *guska* u *sijeno* v. u Banić (2023).

za n^oorce vino} – *Dičci ję nę mięstę na zębavi – nęję za gęskę sęno. Nęję za gęskę sęno nięi za nuęrcę vino* (SM).). Zanimljiv je i frazem koji izriče značenje ‘nismo nikad bili bliski, nemamo ništa zajedničko, različiti smo, ne možemo se uspoređivati’ – **nesmo skupa guske pasli**, koji uz kajkavske govore (*Nęsmo mi skępa gęskę pęsli* (Klo)., *Pa nęsmo skępa gęske pęsli* (Križ)., *Nęsmę mi skępa gęskę pęsli* (Pet)¹²., *Pa nęsmo skępa gęske pęsli* (Raš)., *Nęsmo mi skępa gęskę pęsli* (Ses)., *Kęj ti mišiš da smo mi skępa gęskę pęsli* (Vrb)?, *nęsmę skępa gęske pęsli* (Sud), *Nęsmo mi skęp gęske pęsli* (Hr)., *Męi sma nę skęp gęska pęsli* (Bd).) u varijantnome obliku (**nismo skupa guske čuvali**) ovjeravamo i izvan kajkavskoga područja, u splitskome govoru (usp. Menac-Mihalić i Menac 2011: 70). U hrvatskome je jeziku navedeni frazem široko ovjeren, ali ne s ornitonimom *guska*, nego s animalizmima *ovca*, *koza*, *krava* (usp. npr. HFR 2014: 247, 403; Malnar Jurišić 2023: 160, 163, 210; Menac-Mihalić 2005: 204, 206, 258; Menac-Mihalić i Menac 2011: 86, 88). Potvrda je to da se navedeni frazem u čijoj je strukturi sastavnica *guska* i dalje može ovjeriti samo u okviru dijalektne frazeologije, primarno kajkavske.

Za razliku od spomenutih, frazem kojim se tim ornitonimom izražava *glupost* široko je potvrđen i ovjeren u svim hrvatskim narječjima (usp. npr. Menac-Mihalić 2005: 182, Menac-Mihalić i Menac 2011: 70; RHAF 2017: 48), pa tako i u kajkavskim govorima (*Glępa {ko} gęska* (Križ)., *Si będęsta kakvę ję gęska* (Ses)., *będęsta (blęsava) kęk gęska* (Sud)).

2.2.6. Pura/puran

Ornitonimi *pura/puran* nisu čestim dijelom frazeologije hrvatskoga jezika u cjelini¹³, ali jesu kajkavske frazeologije, što je posljedica uzgoja navedene vrste upravo na tom području. Kao što smo utvrdili obrađujući sastavnice *kokoš* i *guska*, i frazemi sa sastavnicom *pura* mogu označavati glupost, zatucanost, što ujedno pokazuje percepciju peradi u životu čovjeka (*Będęst si kęk pęra* (Bak)., *Ōn ję będęst kęk pęra* (Klo)., *Zaglamęsta si kęk pęra* (Ses)., *Tę ę Maręna kak pęra będęsta* (Đur)., *będęsta (blęsava) kęk pęra* (Sud)). Dio građe upućuje na čovječje raspoloženje, tj. nezadovoljstvo (*Prižmękęva š čubęm kęk pęra s piškęm* (Ses)., *Tęk si kaj pęra – fęrt sę niękaj nadęvaš* (SM)., *Gętęvę, vęč čęmbry š čębamy kaj pęra s piškęm* (SĐ).) ili tugu (*Bęš si kę pokęsla pęra* (Klo)., *Zględęti kęk pokęsla pęra* (Vir)., *držęti se kęk pokęsla (mękra) pęra* (Sud)). Njome se iskazuje i uvrijeđenost (*Držęš se kęj da ti je pęra*

12 Ovjereno i s inačicom *biba* ‘guščica’: *Nęsmę mi skępa bibę pęsli* (Pet).

13 Usp. npr. HFR (2014: 472); RHAF (2017: 156); Vidović Bolt (2011: 85).

krùva zèla (Bak)., *Dřžiš se kò da ti je pùra krùva zèla* (Klo)., *Dřžiš se kò da ti je pùra krùh zèla* (Križ)., *Sę dřžiš kàj da ti je pùra krùva zèla* (Raš)., *Kěj se dřžiš kak da ti je pùra krù krãla* (Vrb)., *Dà gòjt dòjdem k nèmò, dři se kàj da mò je pùra krùxa zèla. Nèmam vòļę s tàkvima se pajdòšiti* (SM)., *Kaj je vę pòk bìlo, dři se kaj da jy je pùra krùxa zèla* (Ldb)., *Dřžiš se kak da ti je pùra krùh zèla* (Or)., *Derži sa tók kok do mu/ñe ja pùro krùh zàlo* (Bd.) ili čuđenje (*Čüdiš se kàj pùra glìsti* (Bak)., *Němoj se čüditi kàk pùra glìsti* (Klo)., *Čüdi se kàk pùra glìsti* (Ses)., *čüditi se kàk pùra glìsti (dręku)* (Sud), *Čüdiš se kak pùra dręku* (Or).). Ponašanje pure motiviralo je nastanak frazema ovjerenog u govoru Đurđevca – **štarkàti kak pùra v dręk** ‘neprestano izazivati, poticati svađu’, dok je njezin izgled bio poticajnim impulsom u govoru Hromca – **zględęti kak askuoblana pura**¹⁴ ‘loše izgledati, izgledati izmučeno’ (*Kę si pa bìl? Zględiš kàk askuoblana pùra.*

.). I dok se uz puru vežu spomenuta značenja, uz purana kajkavci vežu dva: jedno koje se odnosi na karakternu osobinu, tj. sklonost ljutnji (*Nigdòr je nę d'òbrę vòļę – tàk je kak poròn* (SM).) ili umišljenost¹⁵ (*Ględi napūjnęnca, dundūri se kak purân* (Đur)., *xòdati (držati se) se kàk poròn* (Sud), *Pūšil se je kàk purân* (Hr).) i drugo koje se odnosi na fizičke značajke, tj. izražava mršavost ili lakoću (*Ón je tężęk kàk zàgorski purân* (Klo)., *Tężęk je kàk zàgòrski purân* (Ses)., *Tężęk si kàk zàgorski pùran* (Vrb)., *tęški (žmęfki) kàk zògòrski poròn* (Sud), *Žmęfkę si kaj zàgorski poròn. Mòraš pùno jęstę kaj boš m'ògęl tòrbò f škòlo nęstę* (SM).). Potonje pokazuje i specifičan način oblikovanja frazema u kojima se značenje iskazuje antonimnim pojmom, to jest *lagan* je netko tko je *težak*.

2.2.7. Patka

Ova je sastavnica prisutna u široko potvrđenome frazemu, ovjerenom i u HFR¹⁶-u (2014: 418) i u dijalektnim frazeološkim rječnicima (usp. npr. Menac-Mihalić 2005: 265), ali i u drugim jezicima (usp. Keber 2011: 784) i kojim se opisuje način čovjekova kretanja, tj. geganje (*Dòk xòda, gęga se kàj ràca* (Ldb)., *Pogļęj jò kak xòda – kàj ràca* (SM)., *Zdòļęk jò m'òreš prep'òznati pò xòdo – idę kak ràca* (SM).,

14 U govoru Tršća *bet* (*zglidati*) *ko oskublena kakuš* ‘biti raščupan, neugledan’ (usp. i 2.2.2. *Kokoš/kvočka*). Pokazatelj je to razvoja *realija iz okruženja* → *frazeologija*.

15 Usp. i Fink Arsovski (2006: 282); RHAF (2017: 156).

16 U RHAF-u (2017: 137) zabilježen frazem s pridjevskim dometkom – *gegati se (hodati) kao sita patka*.

*Hèjdi kok róco*¹⁷ (Bd.), motivirano načinom kretanja patke. Navodimo i svetomarski frazem **piti kak raca** značenja ‘stalno piti (vodu); često piti tijekom jela’ čiji je nastanak prozirno motiviran potrebom ove vrste peradi za vodom.

2.2.8. Vrana

Vrana je ptica iz reda vrapčarki koja se pokazala plodnom sastavnicom u kajkavskoj frazeologiji. Ovjerena je tako u široko rasprostranjenome frazemu¹⁸ (usp. npr. HFR 2014: 673; Keber 2011: 1063, 1064; Menac i dr. 2011: 293; Menac-Mihalić 2005: 342; Menac-Mihalić i Menac 2011: 172; RHAF 2017: 195) značenja ‘poseban, drukčiji od ostalih’ (*Tòk ja kok biělo vrùno* (Bd.), *Nàvèk si bēla vràna* (Ses.), *Nēm̃rēš biti bēla vràna dòk si v družstvu* (Ses.), *Pa nēš ti mēj nīmi bēla vràna, bōdi kàk i òni* (Vrb.), *Tàk ję kaj bēla vràna męt č̣nēm̃i* (SM.), *Uòna ję bēla vràna vò famiļijij – si sò vęsęłòkij, sàmò uòna sę navèk dṛži kàj da jį ję pùra kruxa zēla* (SM.), *Nigdâr nę z nām̃i bìl, bìl ę navèk bēla vràna męt č̣rnēm̃i* (Đur.), koje je u varaždinsko-ludbreškom govoru Sudovčine ovjereno i frazedom **biti kàk vràna met gòlobima**¹⁹, u kojemu supostoje dvije ornitonimske sastavnice. Aktivnost vrane preslikava se na aktivnost čovjeka, što iščitavamo iz rečeničnih potvrda značenja ‘gledati uokolo, a ne u ono u što treba; gledati u prazno, gledati uokolo bez razloga’ (*Zglēda sę kùđ bēlę vrànę lēčò* (Ses.), *Zglēdaš sę kùđ bēlę vrànę lēčò* (Ses.), *Glēđi kùđ bēlę vrànę lēčò* (Ses.), *Glēđeti bēle vrànę kòt lētę* (Vir.), *Kěj glēđiš kòt bēlę vrànę lētiju* (Vrb.), *Jà mu lępo pokažuvam, a òn glēđi kòđękar bēlę vrànę lētę* (Đur.), *Kàj glęđiš? Kòđ bēlę vrànę lęčò? Ḅuòlę tį bò kaj sę primęš p̣uòsla* (SM.)). Glasanje vrane motiviralo je nastanak frazema koji opisuje glasan, kreštav govor ili pjevanje (*Kriči kàk vràna* (Bak.), *Kvòrčę kaj vràna – vęč sò mį ję pùna vùxa* (SM.)), a navedena slika prenosi se dalje i na svadljive osobe, što ovjeravamo primjerom iz Bednje (*Fürt gràkča kok vrùno*). Usto što opisuje fizičke značajke (*Čęrno ja kok vrùno* (Bd.)), ovom se sastavnicom upućuje i na razumno/nerazumno ponašanje (*Kak sį ṃuògęl sò plòčò f ḳčm̃i zlùskati? Sò tį vrànę pàmęt spiļę* (SM)?, *Ponòšaš sę kag da sò tį vrànę pàmęt spiļę* (SM.)) ili na značenje ‘svoji svoje štite’ (*Vrùno vrùne nã nigdâr jũòči skępolo* (Bd.), *Kěj m̃išliš da sę òni pòrat tòga višę nęju mēj sòbu spom̃iñali, pa nigdar nę vràna vrànę òči skopàla* (Vrb.), *Kàj sę čùđiš kaj ję nę svęḍuòčil pṛuòtif nęga? Vràna vrànį j̣uòči nę*

17 Obično o debljim ženama nižega rasta.

18 Više o frazemu *bijela vrana* v. u Kovačević (2015: 32).

19 Usp. i RHAF (2017: 195).

k^uopa (SM).). Posebno ističemo primjere koje, prema dosadašnjim analizama, smatramo regionalno obilježanima, svetomarske **rugala se vrana vrani, a oĀedvę sŏ Ārņę** ‘ruga se tko komu koji je isti kao i on’ (*Rugala se vrana vrani, a oĀedvę sŏ Ārņę.*), **vrane snięga dęlajo** ‘košmaran let vrana i graktanje pred zimu tumači se nagovještajem snijega’ (*Pogłęj kak vrane sim-tam lęĀŏ i kvŏrĀŏ – snięga dęlajo.*), **zęvatij kaj bi se lęĀkŏ vrana v zŏbę zalęĀtęla** *k^uomŏ* ‘jako otvarati usta pri zijevanju’ (*Tak zęvaš kaj bi ti se lęĀkŏ vrana v zŏbę zalęĀtęla.*) te đurđevaĀke **pŕdi vrana za brodara dok ima pęrja** ‘svejedno je komu, ravnodušan je tko’ (*Vęli da bäs ga bręga. – Vidim, pŕdi vrana za brodara dok ima pęrja!*) i **starati se kak vrana za brodara** ‘ne brinuti se o komu, Āemu’ (*Āk se bŏ stęral kak vrana za brodara, ōndar bŏ jāj-sęga.*). Uvidom u građu utvrđujemo da ornitonim *vrana* na regionalnoj razini stvara razgranatiju simboliku što dovodi i do njezine veće frekventnosti u frazeološkome korpusu.

2.2.9. Svraka

Svraka (i *sraka*) ptica je iz porodice vrana koja je „obiĀno sinonim za brbljavicu ili kradljivicu” (Chevalier i Gheerbrant 1987: 671) i Āije je glasanje motiviralo frazeme **ĀęrbĀętati kak sraka** ‘puno govoriti, ne prestajati govoriti’, ovjeren u međimurskoj Svetoj Mariji (*Ftixņi vęĀ jęmpŏt! XęrbĀęĀš kak sraka.*), **bŕbljaf kāk sraka** ‘jako brbljav’²⁰ ovjeren u varaždinsko-ludbreškom govoru SudovĀine te **bęĀati kak sraka na dręku** ‘glasno govoriti, vikati’ koji je zabilježen u zagorskome Hromcu (*Nāj bęĀati. BęĀiš kāk sraka na dręku.*). U narodnoj se predaji ona percipira i kao glasnik loših vijesti, a u tome kontekstu navodimo potvrdu iz Međimurja (**sraka ĀęrbĀęĀę, d^uŏšla bŏ vęst** ‘/kada se svraka glasa, kaže se da Āe stiĀi vijest/’ (*Āųj, sraka xŕbĀęĀę, d^uŏšla bŏ nękva vęst.*). Razgranatijoj slikovitosti svrake u okviru dijalektne frazeologije svjedoĀimo u govoru SudovĀine u kojemu se uz ovaj ornitonim vežu znaĀenja razliĀita spektra (**Āŕni kāk sraka** ‘jako crn’, **krŏsti kāk sraka** ‘Āesto krasti’, **pisati kāk sraka** ‘ružno pisati’, **poĀęvati kāk sraka** ‘ružno pjevati’ i **znatiĀęlen kāk sraka** ‘pretjerano radoznao’).

2.2.10. Vrabac

Ptica vrapĀarka koja je ovjerenjena u frazemima kojima se izriĀe znaĀenje ‘jako malo jesti, konzimirati malu koliĀinu hrane’ (usp. i Fink Arsovski 2006: 331; HFR 2014:

20 Usp. i RHAF (2017: 181).

668; RHAF 2017: 194), što ovjeravamo i u ekscerpiranome korpusu (*Jěš kak vròbec. Ot čěga boš jòkij* (SM)?, *jěsti kàk vròbec* (Sud)). Široko je ovjeren i frazem značenja ‘to već svi znaju, to je već općepoznato’ (*Znòm da boťe klěto svàte slùžijli. Tò vèč ij vròpci na kròvo znòdo* (SM)., <tò><vèč > i *vròpci <na kròxu> znòjo* (Sud)), za razliku od frazema **posvadili / svadili se vrapci na (o) tuđi provi (tuđem žitu)** ‘posvađali se / svađali se oko tuđega, oko onoga što ih se ne tiče, brinuti tuđu brigu, miješati se u tuđe poslove’, koji je zabilježen u križevačko-podravskim govorima (*Dòk se posvadiš za tůžę, veli se: posvadiš se vròpci na tůžoj pròvi* (Ses)., *Jô tvřdim jědne, a tí druęe, a tò nas se bãš ne tıće – pa němo se svadiš kàk vròpci o tůžem žitu* (Vrb).), ili svetomarskoga frazema **fljeteñ kak bronjčeni vrbòbec** ‘spor, neokretan’ (*Fljeteñ je kaj brončeni vrbòbec.*). U Svetoj Mariji zabilježen je i frazem **zavatij kaj bj se ljefko vrbòbec v zòbe zaljetel** ^{k^uomò} značenja ‘jako otvarati usta pri zijevanju’ (*Zěvaš kaj bj ti se ljefko vrbòbec v zòbe zaljetel.*), dok u križevačko-podravskim govorima sveza istoga ornitonima (vrabac) i istoga somatizma (zub) nosi posve različito značenje – **pečeni vrapci budu leteli v zube komu** ‘(samo iron.) bez truda i rada neće ništa postići, dobiti, ostvariti *tko*’ (*Sàmo čěkaj, budò ti pečeni vròpci letěli v zùbe* (Ses)., *Budò ti pečeni vròpci letěli v zùbe, sàmi* (Ses).).

2.2.11. *Futač* ‘pupavac’

Pupavac (dijalektno *futač, futvač*) ptica je uz koju su vezana brojna pučka vjerovanja (više o tome v. Zaradija Kiš 2016a; 2016b). U našem je korpusu ovjeren u frazemima kojima se izriče značenje ‘jako smrdjeti’ (*Smřdiš kàk fůtvač* (Bak)., *Smřdiš kàk fůtač* (Raš)., *Smrđi kàk fůtač* (Ses)., *Děj se opěri, smřdiš kàk fůtač* (Vrb)., *Děca, što se ę spězdeł, smrdite kak fůtváci* (Đur).!, *Stiraj ga vùn, smřdi kaj fůtač* (Ldb).), a što je posljedica percepcije pupavca kao *smrdljive ptice*²¹(usp. Zaradija Kiš 2016a: 140). U međimurskome govoru Svete Marije ovjereni su i frazemi koji izriču nečiju zamrljanost/zaprljanost – **mastęn kak futač** ‘mašću umrljan’ (*Kàk to jěš? Věs sį mastęn kak fůtač.*), **zamòsikanij kak futač** ‘jako prljav po licu’ (*Xmì se! Zamòsikanij sį kaj fůtač.*) i **zmòzaniј kak futač** ‘jako zaprljan’ (*Kag dėtę sem navěk bila zmòzana kaj fůtač.*), i čije podrijetlo pronalazimo u izgledu pupavca i njegovim bojama (usp. Zaradija Kiš 2016b: 42).

21 Pupavci u svrhu obrane od grabežljivaca imaju sposobnost proizvodnje tekućine neugodna mirisa.

2.2.12. Jastreb

Uz jastreba se veže simbolika oštroumnosti (usp. Chevalier i Gheerbrant 1987: 222), a u našem se korpusu iščitavaju neke druge njegove značajke i sposobnosti. O tome svjedoči potvrda iz Durđevca – **zaleťāvati se kak kâjnur** (*Samo bî se bìli, kak kâjnurî se zaleťāvâjo*) u čijoj je frazeološkoj podlozi percepcija jastreba kao brze ptice pri napadanju plijena. Njegovo posmatranje potencijalna plijena motiviralo je nastanak svetomarskoga frazema **čakatî kak jostreĭb** ‘čekati s namjerom da se što uzme čim se pruži prilika’ (*Čâkal je kaj jostreĭp kaj dîdemo z grûnta. Čim smo pête mîĕknoĭi, otpêĭlal je plûge sêj na gûno.*). U govoru Đurđevca inačica *kajnur* ovjerena je i u svezi – *kâjnur namajnur, deca ti se plâĕô* – /kaže se osobi koja skita po selu/.

Građa pokazuje i da se sastavnica *jastreb* unutar frazema može javiti i kao sekundarna ornitonimska sastavnica – **i pijana vrana zna kaj je jastreb** ‘uvijek valja znati tko je jači, tko je neprijatelj, otkuda dolazi opasnost’ (*Znâš da i pijâna vrâna znâ kaj je jâstreĭb* (Ses.) ili, pak, primarna, o čemu svjedoče potvrde *Zaleťel se je kâk jâstreĭb met kôkôši* (Ses.), *doletêti (zaleťeti se) kâk jostreĭp met kôkôši* (Sud) i *Delâ(j)têl ja kok jâustreĭp med kekuôšî²²* (Bd.), i u čijem je nastanku poticajni impuls bio neprijateljski odnos jastreba i domaće peradi.

2.3. I još ponešto...

Skrećemo pozornost i na neke ornitonime koji su ovjereni u manjem dijelu kajkavštine, nerijetko samo na određenom lokalnom području. Tako su u podravskom govoru Podravske Sesveta ovjerene ptice močvarice, npr. **čuvati kak bibec jajce** ‘brižno čuvati’ (*Čâva ga kâk bîbeĕ jajce.*) ili **delati kak ronĕec** ‘marljivo, neprestano raditi, biti stalno u pokretu’ (*Delâjo sâki dên kâk ronĕeci., Fôrt dêla kô ronĕec., Tâj dêla kâk ronĕec.*). Međimurski govor Svete Marije u svojem fondu ima lokalno obilježene frazeme **sedĕtî kak kukmaĕ²³** ‘sjediti ukoĕeno, nepomiĕno’ (*Cêĭe dnêveĕ sedî nô tem “ôtoĕmano kak kukmaĕ.*) i **skôkatî kak škôrjôneĕ²⁴** ‘neprestano skakati, biti nemiran, živahan’ (*Îmam jôkô živoga vnûka – cêĭe dnêveĕ skôĕĕ kaj škôrjôneĕ.*), **škôrjôncî bôdô dĕĭalîjî?** ‘a tko će onda raditi?’ (① *Ak ti se spi, idî si mâlo preĕdrêmĭjî.* ② *Jê, a škôrjôncî bôdô dĕĭalîjî?*). U Bednji je zabilježena reĕeniĕna potvrda *Tôk ja kok pesturĕĕko.*, u kojoj se ženska osoba koja je sitnije tjelesne graĕe i živahnoga duha usporeĕuje s pticom pastiricom. U goranskome govoru Tršĕa ovjeravamo frazem ĕija je sastavnica ptica zimovka – **papeĭvat ko dimpel** ‘lijepo pjevati’

22 O onom tko naglo upadne u društvo.

23 *Kukmaĕ* – vrsta ptica s nadignutim perjem na glavi (Francĭć i Menac-Mihaliĕ 2020: 334).

24 *Škôrjôneĕ* – poljska ŕeva, vrsta ptice (Francĭć i Menac-Mihaliĕ 2020: 345).

(*Papějva lěpu ko dīmpel.*), a rečenična potvrda iz toga govora – *Na šlišeš i na videš. Zalūblen se ko dēvje piētēx.* ovjerava postojanje tetrijeba²⁵, tj. njegove dijalektne inačice, u frazeološkome korpusu. Poticajni impuls za nastanak potonjega frazema činjenica je da tetrijeb, koji inače obitava na tome području, za vrijeme parenja izvodi svoj ljubavni pjev i u tzv. zadnjemu njegovu dijelu ne čuje i ne vidi. U govorima čabarskoga područja, kao i u podravskim, u korpusu je zabilježeno i postojanje *žune*, ptice koja je „simbol zaštite i sigurnosti” (Chevalier i Gheerbrant 1987: 828). Njome se, pak, u našem korpusu iskazuje nečija mršavost (*Sūf si kàda ti je žōna rīt spīla* (Bak.), *Nēma nīkaj od nēga, ěm ě sūy kaj da mū ě žōna rīt spīla* (Đur.), ali i značenje ‘puno piti / napiti se’ (*Pijē ko žōuna* (Tr.), *Šćīra sē jē nāpiū ko žōuna, zdēj na mārē pa stāt* (Tr.)). Jasna je motiviranost ovoga animalizma u smjeru mršavosti jer je žuna ptica manjega tijela, ali je zanimljiva njezina povezanost s pijanstvom, koje je ovjereno i u usmenim predajama i u književnosti. Žuna je, naime, ptica koja u stvarnome životu nije poznata po tome što puno pije (usp. Keber 1998: 352), ali je njezina takva slika prenesena u frazeološki fond (v. i Keber 2011: 1155). Uz kukavicu, tj. njezino javljanje, glasanje, vezuju se razna vjerovanja (usp. i URL3). Tako u Bednji, primjerice, ovjeravamo – *Pōzi ko ta nā kukuvòčo fkōunīlo, ko sa nā mlīekē kvāurīle.* – čovjek ne smije biti na tašte kada prvi put u proljeću začuje kukavicu, jer će mu se kvariti mlijeko i sir. U čabarskim goranskim govorima, pak, bilježimo primjer – *Lējtas mē jē pa kùkafca zakùkaūa, spīt nā bun jēmu dnārju* (Tr.) koji upućuje na vjerovanje da čovjek, u trenutku kada čuje prvi proljetni kukavičji pjev, mora imati nešto novaca u džepu, jer će u protivnom cijelu godinu biti bez njega.

Spomenut ćemo na kraju potvrde i nekih ornitonima koje bismo mogli svrstati među *egzotičnije* i čiju ovjerenost u frazeologiji interpretiramo kao vanjski utjecaj. Tako je labud, ptica prepoznatljiva po svojoj ljupkosti, snazi, ljepoti i bijelom perju (usp. Chevalier i Gheerbrant 1987: 338), motivirala nastanak frazema koje, između ostaloga, bilježe podravski govori (*Tāj jē bēl kō lābuđ* (Ses.)), dok je paunovo širenje perja inspiriralo nastanak frazema **kočopēriti (našušūriti) se kāk pāun** ‘biti pun sebe, umišljen, praviti se važan’²⁶ (Sud). Ponavljanje onoga što drugi kažu te govorjenje bez razumijevanja izriče se frazemom s ornitonimom *papīga* (*Sē ponāvlāš kāk pāpīga* (Klo.), *Bīti kāk papīga* (Vir.), *Znōm da sam ty dōsadna, da pōnōvīlam kaj pāpyga* (SĐ.)), a zabilježen je i u HFR-u (2014: 412) i u RHAF-u (2017: 129), te je dijelom i frazeologije drugih jezika (usp. npr. Fink Arsovski 2006: 257).

25 U hrvatskome jeziku ovjeravamo i *zaljubiti se kao tetrijeb* (RHAF 2017: 187) i *zaljubljen kao tetrijeb* (više v. u Banić 2023: 51), a frazem je zabilježen i u drugim slavenskim jezicima (usp. Fink Arsovski 2006: 318).

26 RHAF (2017: 138) navodi frazem *šepiriti se (kočoperiti se i sl.) kao paun*.

3. ZAKLJUČAK

Ornitonimske su sastavnice u dijalektnoj frazeologiji često ovjerene. Neke od njih dijelom su frazeologije hrvatskoga jezika u cjelini, pa i šire (poput *goluba*, *kokoši*), dok su neke ovjerene isključivo na razini regionalne frazeologije ili kao lokalizmi (npr. *futač*, *kukmač*, *bibec*).

Osvrnemo li se na strukturu prikupljenoga korpusa, možemo zaključiti da prevladavaju frazemi poredbene strukture. Pritom A-dio frazema može biti glagol (npr. *biti kak čorava kokoš*, *pitij kak raca*, *živjeti kao golubovi* (*dva goluba*, *golub i golubica*)), pridjev (npr. *mastęn kak futač*, *břbřafkāk srāka*) ili može posve izostati (npr. *kao posrani* (*usrani*) *golub*).

Također, zanimljivo je primijetiti i da se neki ovjereni frazemi uglavnom ili isključivo odnose na osobe ženskoga spola, o čemu svjedoče već spomenuti primjeri poput *Tōk ja kok pesturīčko* (Bd) ili *Glūpa si ko kōkoš* (Vrb). Tako se i frazemima s ornitonimskom sastavnicom iskazuju određene stereotipne predodžbe o ženi (npr. umna ograničenost, živahnost), čime se potkrepljuju i dosadašnja istraživanja (usp. npr. Hrnjak 2021; Vidović Bolt 2011: 50, 83).

U ovome se radu prikazao tek dio bogate frazeološke građe, a usmjerena terenska istraživanja, provedena na širem govornom području svih triju narječja, dat će jasniju sliku o prostiranju/rasprostriranju određenih frazema s nazivima ptica. S obzirom na dosad dobivene rezultate, i ovim se istraživanjem potvrđuje da glavnim poticajnim impulsom za nastanak frazema biva stvarnost koja čovjeka okružuje ili realije koje se u čovjekovu životu ističu kao specifične, tj. upravo su sociokulturološki čimbenici ti koji nerijetko motiviraju nastanak frazema, što možemo pratiti i kroz ovjerene animalizme, u konkretnome slučaju ornitonime.

* Popis kratica imena naselja u čijim je mjesnima govorima zabilježena (i/ili preuzeta) frazeološka građa (s podatkom o literaturi, odnosno izvoru građe):

Bak = Bakovčice; Maresić i Menac-Mihalić (2008)

Bd = Bednja; Celinić, neobjavljena građa

Ča = Čabar; Malnar (2012)

Đur = Đurđevac; Maresić i Miholek (2011)

Hr = Hromec; Gmajnić (2023)

Klo = Kloštar Podravski; Maresić i Menac-

-Mihalić (2008)

Križ = Križevci; Maresić i Menac-Mihalić (2008)

Ldb = Ludbreg; Horvat, neobjavljena građa

Or = Oroslavje; Leštek (2023)

Pet = Peteranec; Maresić i Menac-Mihalić (2008)

Pr = Prezid; Malnar (2012)

Raš = Veliki Raščani; Maresić i Menac-Mihalić (2008)

SĐ = Sveti Đurđ; Horvat, neobjavljena građa

Ses = Podravske Sesvete; Maresić i Menac-

-Mihalić (2008)

SM = Sveta Marija; Frančić i Menac-Mihalić (2020)

Sud = Sudovčina; Jagić (2022)

Tr = Tršće; Malnar Jurišić (2023) i neobjavljena građa

Vir = Virje; Maresić i Menac-Mihalić (2008)

Vrb = Vrbovec; Maresić i Menac-Mihalić (2008)

LITERATURA I IZVORI:

1. Babič, Saša (2023), "Teach young birds to sing like the old bird. The symbolic meaning of birds in Slovenian short folklore forms", *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 60/2, 153–168.
2. Babič, Saša; i dr. (2022), *Collection of Slovenian paremiological units Pregovori 1.0*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, <http://hdl.handle.net/11356/1455> (pristup 9. srpnja 2024.)
3. Banić, Sara (2023), *Ptice u poljskoj i hrvatskoj frazeologiji*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
4. Brozović, Dalibor (1997), "Narječja hrvatskoga jezika", *Hrvatski leksikon, II. svezak*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb, 155–156.
5. Celinić, Anita (2020), "Kajkavsko narječje / Kajkavian", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 24, 1–37.
6. Chevalier, Jean, Alain Gheerbrant (1987), *Rječnik simbola – mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*, Nakladni zavod MH, Zagreb
7. Fink Arsovski, Željka (2006), *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (u suautorstvu s E. Kržišnik, S. Ribarovom, T. Dunkovom, N. Kabanovom, I. Mironovom Blažinom, R. Trostinskom, A. Spagińskom Pruszak, I. Vidović Bolt, D. Sesar, M. Dobričkovom, M. Kursar), Naklada Knjigra, Zagreb
8. Frančić, Anđela, Mira Menac-Mihalić (2020), *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije. Kaj? Storijska Kanižaj*, Knjigra, Zagreb
9. Gmajnić, Tina (2023), *Frazeologija govora Hromca*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
10. HFR = Menac, Antica, Željka Fink Arsovski, Radomir Venturin (2014), *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb
11. Hrnjak, Anita (2021), "Žena u rodno obilježenim frazemima standardne i dijalektne hrvatske frazeologije (na primjeru križevačko-podravskih kajkavskih govora)", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 25, 79–91.
12. Jagić, Elena (2022), *Strukturalna analiza zoonimskih frazema u mjesnome govoru Sudovčine*, Diplomski rad, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka
13. Jelaska, Zrinka (2014), "Animalistički frazemi biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima", u: Ivana Vidović Bolt (ur.), *Životinje u frazeološkom ruhu. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima*, 163–184, FF Press, Zagreb

14. Keber, Janez (1996), *Živali v prispodobah 1*, Mohorjeva družba, Celje
15. Keber, Janez (1998), *Živali v prispodobah 2*, Mohorjeva družba, Celje
16. Keber, Janez (2011), *Slovar slovenskih frazemov*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana
17. Kovačević, Barbara (2015), "Crna ovca – bijela vrana – rijetka ptica", *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 2/2, 31–32.
18. Leštek, Danica (prir.) (2023), *Koj na srcu, to na jeziku*, vlastita naklada, Oroslavje
19. Lončarić, Mijo (1996), *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb
20. Malnar, Marija (2012), *Fonološki opis čabarskih govora na frazeološkom korpusu*, Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
21. Malnar Jurišić, Marija (2023), *Frazeologija govora Tršća u Gorskom kotaru: s opisom govora i rječnicima*, Ogranak Matice hrvatske u Čabru, Čabar
22. Maresić, Jela, Mira Menac-Mihalić (2008), *Frazeologija križevačko-podravske kajkavske govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
23. Maresić, Jela, Vladimir Miholek (2011), *Opis i rječnik đurđevačkoga govora*, Gradska knjižnica Đurđevac, Đurđevac
24. Menac, Antica, Željka Fink Arsovski, Irina Mironova Blažina, Radomir Venturin (2011), *Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik : kazalo hrvatskih i ruskih frazema = Хорватско-русский фразеологический словарь*, Knjigra, Zagreb
25. Menac-Mihalić, Mira (2005), *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga, Zagreb.
26. Menac-Mihalić, Mira, Antica Menac (2011), *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
27. RHAF = Vidović Bolt, Ivana; Branka Barčot, Željka Fink-Arsovski, Barbara Kovačević, Neda Pintarić, Ana Vasung (2017), *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*, Školska knjiga, Zagreb
28. URL: Pregovori (zbirka slovenskih pregovorov). <https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=pregovori> (pristup 9. srpnja 2024.)
29. URL1: <https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=pregovori&tab=basic&keyword=PTI%C4%8C> (...) (pristup 9. srpnja 2024.)
30. URL2: <https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=pregovori&tab=basic&keyword=PI%C5%A0%C4%8CE> (...) (pristup 9. srpnja 2024.)

31. URL3: [https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=pregovori&tab=basic&keyword=KUKAVICA\(...\)](https://www.clarin.si/ske/#concordance?corpname=pregovori&tab=basic&keyword=KUKAVICA(...)) (pristup 9. srpnja 2024.)
32. Vidović Bolt, Ivana (2011), *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
33. Vrgoč, Dalibor, Željka Fink Arsovski (2008), *Hrvatsko-engleski frazeološki rječnik / Croatian-English dictionary of idioms*, Naklada Ljevak, Zagreb
34. Zaradija Kiš, Antonija (2016a), "Animalistička književna poveznica: od predaje do bestijarija i Cvijeta kreposti", u: Lada Badurina (ur.), *Riječki filološki dani*, 10, 137–148, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka
35. Zaradija Kiš, Antonija (2016b), "Genealogija jednoga animalističkog frazema", *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 53(2), 35–46.

BIRDS IN KAJKAVIAN PHRASEOLOGY

Summary:

The paper will present phrasemes of the Kajkavian dialect composed of bird names. Namely, the phraseological corpus has established the existence of diverse components with animal names, including ornithonyms. While some of them are part of international phraseology, others have only been confirmed in a particular group of dialects or a local dialect. This paper will focus on the most frequently occurring phrasemes within Kajkavian phraseology, while also highlighting those considered rarely attested. It will also observe the representation of the mentioned phrasemes in the Croatian language as a whole, and attempt to determine the motivation behind their origin. The material for the analysis was excerpted from the existing literature and partly collected through field research. In this way, it was possible to draw conclusions about the established spectrums of meanings (e.g., the relationship between physical and psychological) and demonstrate the more extensive symbolism of certain ornithonyms in dialect phraseology, often exactly those that are characteristic for a specific region or for the everyday reality of the speakers of a given language.

Key words: phraseology; Kajkavian; ornithonyms; symbolism

Adresa autorice
Author's address

Marija Malnar Jurišić
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
mmalnar@ffzg.unizg.hr

